

Kehitysvamma palvelut sosiaaliasiamiehen näkökulmasta

Kehitysvammahuollon Etelä-Karjalan alueen yhteistyöpäivä 30.10.2020

Tuomas Kumpula

Ylitarkastaja Itä-Suomen aluehallintovirasto

Sosiaali- ja potilasasiamies 4.10.2020 asti.

Sisällys

- I. Sosiaaliasiamiestoiminnasta yleisesti
- II. Sosiaaliasiamiehen rooli asiakkaiden oikeuksien edistämisessä
- III. Huomioita kehitysvammaisten asiakkaiden tilanteesta

Mikä on sosiaaliasiamiehen näkökulma?

- Näkökulman taustalla ovat sosiaalihuollon asiakaslaissa määritetyt sosiaaliasiamiehen tehtävät
- Neuvoa
- Avustaa
- Tiedottaa
- Toimia muutoinkin asiakkaiden aseman edistämiseksi
- Antaa vuosittain selvitys

Mikä on sosiaaliasiamiehen näkökulma?

- Miten asiakkaan oikeudet toteutuvat asiamiehelle tulleiden yhteydenottojen tai muihin havaintoihin perustuen
- Haavoittuvien asiakasryhmien osalta haasteena havaintojen vähyys → sosiaaliasiamies ei voi hankkia tietoa kovin paljoa itsenäisesti
- Oikeus laadukkaaseen palveluun ja hyvään kohteluun ilman syrjintää
- Itsemääräämisoikeus
- Itsemääräämisoikeus erityistilanteissa
- Tiedonsaantioikeus

Miten sosiaaliasiamies toimii

- Yhteydenoton jälkeen asiaa pitää selvittää
- Selvittämisen laajuus riippuu asian luonteesta
- Oleellista asiakkaan asian edistäminen ja edistyminen
- Oikeusturvakeinot
- Eksoten alueella suurin haaste sosiaalihuoltoon liittyvien yhteydenottojen määrän vähyys.
- Toisaalta vähäiset yhteydenotot ovat positiivinen ilmiö → kertooko toiminnan laadusta?
- Asiamiestoiminnan järjestämisen erityispiirteet Etelä-Karjalassa

Mikä sosiaaliasiamiehen rooli on ja mitä se voisi olla?

- Lainsäätäjä on lähtenyt siitä ajatuksesta, että sosiaaliasiamies ei ole pelkkä reaktiivinen toimija vaan tehtävää voisi hoitaa myös proaktiivisesti
- Tarkoituksenmukaista ei ole enää se, että asiamies kirjoittaa kerran vuodessa selvityksen kunnanhallitukselle yleisellä tasolla siitä missä mennään
- Asiamiehen tulisi olla tiiviisti mukana ennakkolisessä työssä tuomassa toisaalta asiantuntemustaan päätöksentekoon (mm. ohjeet tms.) ja asiakkaiden kokemuksia esille.
- Yhteinen tavoite: tehdyistä virheistä opitaan ja asiakkaat saavat parasta mahdollista palvelua kaikkien asiantuntijoiden panosta hyödyntämällä
- Haaste: Yhtenäisten toimintakäytäntöjen puuttuminen ja asiamiehen asema

Ajankohtaista asiamiestoiminnasta

- Hallitusohjelmakirjaus
- STM:n teettämä selvitys asiamiestoiminnasta
- Keskeiset haasteet
- Riippumattomuus
- Yhdenmukaiset käytännöt
- Vaikuttavuus alueellisesti ja valtakunnallisesti
- Paikka tulevissa sote-rakenteissa

Kehitysvammahuoltoon liittyvät yhteydenotot

- Suhteessa kaikkiin asiamiehelle tulleisiin yhteydenottoihin, määrät varsin pieniä
- Yhteydenottajana lähes poikkeuksetta asiakkaan omainen tai muu läheinen
- Yhteydenotot pääosin koskevat kehitysvammaisten asumispalveluja
- Pääasiallisena kysymyksenä ja oikeudellisena ongelmana päätöksenteko kehitysvammaista itseään koskevissa asioissa
- Koska yhteydenottajana on asiakkaan läheinen, yhteydenotto koskee useimmiten tyytymättömyyttä siihen, ettei läheisen mielipidettä kuulla riittävästi asiakkaan palveluista päätettäessä

Huomioita kehitysvammaisten asiakkaiden tilanteesta

- Kehitysvammaisten läheisiä on matalalla kynnyksellä kuultava ellei asiakkaan etu muuta vaadi
- Kuulemisen estää se, että asiakasta itseään voidaan kuulla ja hän ilmaisee ettei halua läheistään tai omaistaan kuultavan
- Kuulemisen on tapahduttava sekä palvelusuunnitelmaa tehtäessä ja päivitetessä, että muutoinkin palveluja toteutettaessa, eli sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:n mukaisissa tilanteissa.
- Oleellista on kirjata palvelusuunnitelmaan kehitysvammalain 42 a §:n mukaisesti tiedot toimenpiteistä henkilön itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi ja edistämiseksi sekä itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi.
- Viime kädessä päätökset tekee, asiakkaan tilannetta ja lainsäädäntöä tulkitsee ja niistä vastaa viranomainen.
- Omainen ei voi valittaa puutteellisesti laaditusta palvelu- tai hoitosuunnitelmasta. Kantelumahdollisuus on olemassa.

Palvelusuunnitelma ja asiakkaan kuuleminen

- Kehitysvammalaki 42 §: Erityishuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon erityishuollossa olevan henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet. Erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Sama periaate sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:ssä.
- Sosiaalihuollon asiakaslain 9 §: Jos täysi-ikäinen asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa tai sosiaalihuoltoonsa liittyvien muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia, on **asiakkaan tahtoa selvitettävä** yhteistyössä hänen laillisen edustajansa taikka omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa.
- Sosiaalihuollon asiakaslain 7.2 § ja kehitysvammalain 42 a §: Asiakassuunnitelma on laadittava yhteisymmärryksessä asiakkaan ja/tai... hänen **palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvan** läheisensä tai omaisensa kanssa, ellei siihen ole ilmeistä estettä.
- Kehitysvammalakia sovellettava erityislakina ensisijaisesti suhteessa sosiaalihuollon asiakaslakiin

Itsemääräämisoikeuden tulkintaa

- Muodollinen ja sisällöllinen tulkinta
- Asiakkaalta ei vaadita päätösten järjellisyttä tai rationaalisuutta
- Päätöksenteon autonomia ratkaisee → onko oikeustoimikelpoisuutta rajoitettu
- Kyseessä turvaoikeus
- Oleellista asiakkaan osallistumisen turvaaminen ja yksilöllisesti harkitut toimet
- Terveystieteissä puhutaan tiedollisesta itsemääräämisoikeudesta
- Sosiaalihuollossa asiakkaan etu ja hallintopäätökset → Myötämääräminen
- Itsemääräämisen rajoittaminen edellyttää lakiperustetta

Muutoksenhaku

- Kehitysvammahuollon osalta muutoksenhaku poikkeaa sosiaalihuollon pääsäännöstä
- Kolme eri reittiä:
 1. Erityishuollon antamista tai erityishuolto-ohjelman hyväksymistä koskevasta päätöksestä oikaisuvaatimus aluehallintovirastolle ja siitä HaO. Tästä valitusluvalla KHO.
 2. Oikaisuvaatimus sillä perusteella, ettei erityisohjelma ole tarkoituksenmukainen. Laajempi valitusoikeus kuin edellisessä, mutta ei oikeutta jatkovalitukseen HaO:lle.
 3. Kehitysvammalain 81 b §:n mukaisista tahdonvastaisista toimista valitetaan suoraan hallinto-oikeuteen.
- Ongelmana on muutoksenhaun monimutkaisuus. Ongelmat ovat vältettävissä päätöksissä olevilla oikeilla muutoksenhakuohjeistuksilla.
- Oleellista olisi myös lainsäädännön muuttaminen siten, että muutoksenhaku olisi selkeämpää ja yhdenmukaisempaa suhteessa muuhun sosiaalihuoltoon.

Muita asioita

- Oleellisia seikkoja sosiaalihuollossa muutoin:
- Päätöksenteko
- Erityishuolto-ohjelmien tekeminen
- Rajoitustoimenpiteiden käyttö ja ennaltaehkäisy
- Moniammatillisuus ja virkavastuu
- Tietosuojakysymykset

Kiitos!